

TALABALARNING OLIY TA'LIM MUASSASALARIGA MOSLASHUVINING MAVJUD IJTIMOYIY HOLATI

Ergashqulov Boburjon Nusratullayevich

Guliston davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10806095>

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalarining oliy ta'limga pedagogik-psixologik moslashuvchanligi haqida so'z yuritiladi. So'nggi yillarda talabalarining universitet sharoitlariga ijtimoiy-psixologik moslashuvi bilan bog'liq muammolarga ilmiy adabiyotlarga qiziqish ortib bormoqda. Shu bilan birga, adaptiv stressning intensivligini, moslashish jarayonining borishi va natijalarini belgilovchi omillarni aniqlash bilan bog'liq masalalar hal qilinmagan. Oliy o'quv yurtlari - bu mikro muhit bo'lib, unda qaytarilmas salbiy jarayonlar, shaxsiy deformatsiyalarsiz, yosh shaxs bolaning qaram hayotidan mustaqil kattalarga o'tishi mumkin. Maqola mazmunida ham ushbu muammoga atroflicha to'xtalib o'tilgan, chet el hamda o'zbek olimlarining ilmiy fikrlari keltirilgan, tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: talabalar, moslashuv, adaptatsiya, psixologik moslashuv, yosh pedagog, kasb, kasbiy faoliyat, kasbiy tayyorgarlik, kasbiy shakllanish.

CURRENT SOCIAL SITUATION OF STUDENTS' ADAPTATION TO HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. This article talks about the pedagogical and psychological adaptability of students of higher education institutions to higher education. In recent years, there has been an increasing interest in scientific literature on the problems of social and psychological adaptation of students to university conditions. At the same time, the issues related to determining the intensity of adaptive stress and the factors determining the progress and results of the adaptation process have not been resolved. Higher education institutions are a micro-environment in which a young person can pass from the dependent life of a child to an independent adult without irreversible negative processes and personal deformations. In the content of the article, this problem is discussed in detail, the scientific opinions of foreign and Uzbek scientists are presented and analyzed.

Key words: students, adaptation, adaptation, psychological adaptation, young pedagogue, profession, professional activity, professional training, professional formation.

СОВРЕМЕННАЯ СОЦИАЛЬНАЯ СИТУАЦИЯ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ В ВУЗАХ

Аннотация. В данной статье говорится о педагогической и психологической адаптации студентов высших учебных заведений к получению высшего образования. В последние годы в научной литературе наблюдается возрастающий интерес к проблемам социальной и психологической адаптации студентов к университетским условиям. При этом не решены вопросы, связанные с определением интенсивности адаптивного стресса и факторов, определяющих ход и результаты адаптационного процесса. Высшие учебные заведения представляют собой микросреду, в которой молодой человек может перейти от зависимой жизни ребенка к самостоятельной взрослой жизни без необратимых негативных процессов и личностных деформаций. В содержании статьи подробно рассмотрена данная проблема, представлены и проанализированы научные мнения

зарубежных и узбекских ученых.

Ключевые слова: *студенты, адаптация, адаптация, психологическая адаптация, молодой педагог, профессия, профессиональная деятельность, профессиональная подготовка, профессиональное становление.*

Talabalarni oliy o'quv yurtlarida o'qish uchun moslashtirish hozirgi zamonning dolzarb muammosidir, kelajakda mutaxassisning kasbiy faoliyati va shaxsiy rivojlanishi moslashuv jarayonining muvaffaqiyatli kechishi bilan uzviy bogliq. Ko'plab zamonaviy talabalar o'zini o'zi rivojlantirishda qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Ushbu muammoni hal qilishda talabalarning ta'lim jarayoniga moslashishini amaliy va nazariy bilimlarga tayangan holda o'rganish muhimdir.

Bunday moslashish psixologik to'siqlarni yengishga yordam beradi. Moslashish (adaptatsiya) - bu munosabatlarning tabiatini o'zgartirish, o'quvchining ta'lim muassasasidagi o'quv jarayonining mazmuni va uni tashkil etilishiga munosabatidir. Aqliy moslashuv inson yoki guruhning faoliyati bilan bog'liq bo'lib, atrof-muhitga moslashish yoki o'ziga atrof-muhitni moslashtirish jarayonlarining o'zaro ta'siri sifatida tushuniladi. [1]

Psixologiyada "moslashish" atamasi obyektiv atrof-muhit omillari ta'siri ostida shaxsning psixikasini qayta tuzishni, shuningdek, insonning turli xil atrof-muhit talablariga ichki noqulaylik sezmasdan va atrof-muhit bilan ziddiyatsiz moslasha olish qobiliyatini anglatadi. Bu moslashuv hodisasining protsessual tomonini, hayvonlarning moslashuvidan farqli o'laroq, qiyinchiliklarni yengib o'tish yoki ma'lum shaxsiy xususiyatlarning shakllanishi, masalan, kasbiy fazilatlarining yuzaga kelishida namoyon bo'ladi. Oliy o'quv yurti talabalarining yangi o'quv muhitiga moslashishi, undagi ijtimoiy-psixologik jihatlar Povalyova.M.A.[2], Pean A.A, Baranov A.A [3], Vsevolodova N.A [4], Babaxan Yu.S [5], Dubovitskaya T.D [6] asarlarida va ilmiy ishlarida yetarlicha asoslanib o'rganilgan. Universitetga kirish va o'qish talabalarni yangi madaniy, ta'lim muhitiga jalb qilish bilan birga kechadi, bu moslashish jarayonining boshlang'ich mexanizmi hisoblanadi. Moslashuvning muvaffaqiyati talabalarning zahira imkoniyatlarini yangilash va o'quv jarayonida duch keladigan turli xil qiyinchiliklarni yengishga tayyorligini o'z ichiga oladi.

Bir necha asrlardan beri ijtimoiy-tarixiy taraqqiyotning barcha bosqichlarida pedagog shaxsi yuksak ijtimoiy mavqega ega bo'lgan xalqning etnik ongi va tafakkurining eng oliy namunasi sifatida e'zozlab kelingan. Ana shunday yuksak bahoga loyiq zamonaviy pedagogning psixologik qiyofasi, yani uning shaxsiy, ma'naviy-marifiy, hamda kasbiy sifat va fazilatlarini qanday bo'lishi lozim? Psixologiyaning hozirgi tahlillariga ko'ra, ta'lim va tarbiya shakli, mazmuni va mohiyati jihatidan milliy-etnik hodisa hisoblanadi. Bunda pedagog o'z xalqining (millatining) marosimlari, an'analari, odatlari va umuman, xalqining psixologik qiyofasini, etnopsixologiyasini o'zida aks ettiradi. Tabiiyki, har bir etnosga, ya'ni millatga xos ideal shu millatning ta'lim va tarbiyasida ro'yobga chiqadi. Mazkur paradigma-ideallar shu etnosning, xalqning ongini, qarashlarini, qadriyatlarini o'zida mujassamlashtiradi, hamda milliy ong va milliy o'zlikni anglashi esa millatning ming yillar davomida turmush tajribasida orttirgan donoligida namoyon bo'ladi. Ma'lumki, o'qiydigan, tarbiyalanadigan yosh avlod hamma vaqt o'z millatiga xos etnopsixologik xususiyatlarni o'zida mujassamlashtiradi va albatta o'zlashtiradi. Mazkur xususiyatlar sirasiga quyidagilar kiradi:

-milliy ongning o'ziga xos xususiyati va tafovutli komponentlarini saqlagan holda o'zligini anglashi;

- milliy tafakkuri, fikr yuritish jarayonining o'ziga xosligi;

-irodaviy-aqliy xatti-harakatlari, amallari, his-hayajonlari va tuyg'ularining o'ziga xosligi.

E.Frommning [7] ta'kidlashicha, inson ijtimoiy hayotning hamma "sinovlari"ga moslasha oladi va uni o'ziga xos tarzda o'zlashtiradi. Buning natijasida inson ichki ehtiyojlariga to'g'ri keladigan shart-sharoitlarni izlash va yaratishdan hech qachon to'xtamaydi.

Psixologik adaptatsiya shaxsning ijtimoiy, sotsial-psixologik, kasbiy-pedagogik aloqa va munosabatlar tizimiga, jamoada biror vazifani bajarish tizimiga ruhiy qo'shila olish jarayonidir.

Oliy ta'lim talabalari turli yosh guruhlariga mansub bo'lishiga qaramasdan umumiy maqsad sari birlashishadi, ya'ni tanlagan mutahassislik bo'yicha malakali kadr bo'lib yetishish. Psixologiyada insonning hayoti va kasbiy faoliyati bilan bog'liq psixologik adaptatsiya quyidagi asosiy turlarga ajratiladi:

1. Ijtimoiy adaptatsiya-mazmuniga ko'ra, shaxsning axloqiy, siyosiy, huquqiy va boshqa jabhalardan iborat me'yorlarga moslashuvi.

2. Ijtimoiy-psixologik adaptatsiya – shaxsning odamlar bilan psixologik aloqa va munosabatlar tizimiga, uning turli-tuman sotsial-psixologik rollarni bajarishga kirishishi, ya'ni moslashuvi.

3. Kasbiy-pedagogik adaptatsiya – shaxsning o'quv-biluv va pedagogik faoliyatida o'zaro bog'liqlik va hamkorlik munosabatlariga moslashuvi.

4. Ekologik-psixologik adaptatsiya – shaxsning o'zi yashab turgan va faoliyat ko'rsatayotgan tashqi muhit ya'ni ijtimoiy jamiyat bilan o'zaro bog'liqligi va unga moslashuvi.

Shaxsning psixologik moslashuvi adaptatsiya jarayoni uning faolligi ortishi bilan tavsiflanadi. Uning mohiyati shuki, insonning turli vositalar bilan borliq va atrof- muhitni o'zgartirishga qaratilgan xatti-harakatlari maqsadga yo'naltirilgan hisoblanadi.

Kasbiy adaptatsiya – bu kishining kasbiy ish faoliyatiga kirishish jarayoni hamda uning kasbiy muhit bilan o'zaro ta'sirini umumlashtirish hisoblanadi. Yosh mutaxassis kasbiy moslashuvining o'ziga xos xususiyati ichki va tashqi shart-sharoitlarga bog'liq. [10]

Mutaxassisning kasbiy moslashuv jarayoniga ta'sir o'tkazuvchi tashqi sharoit va omillarga quyidagilar kiradi:

-kasbiy faoliyatning maqsadi, mazmuni, vositalari va tashkiliy texnologiya xususiyatlari.

Mutaxassisning kasbiy moslashuv jarayoniga ta'sir etuvchi ichki shart-sharoit va omillarga kasbiy moslashish imkoniyatining darajasi, shaxs organizmining moslasha olish sifati va kasbiy faoliyat motivlarining pedagogik faoliyat talablariga aynan mos kelishidir.

Hozirgi zamon pedagogi kasbiy-faoliyatli moslashuvining samarali kechishida zamonaviy o'qitish uslubining o'ziga xos xususiyatlari hisoblangan quyidagi jihatlarga qat'iy amal qilish maqsadga muvofiqdir;

-ta'lim-tarbiya jarayonini ilmiy-g'oyaviy tamoyillarga moslab dasturlashtirish va rejalashtirish;

-o'quv-biluv materialining murakkablik darajasi va o'rganish sur'atini tarbiyalanuvchilarning yosh va individual psixologik xususiyatlariga moslash;

-tarbiyalanuvchilar nazariy va amaliy tayyorgarliklarining o'zaro bog'liqligi va bir-biriga uyg'unlashuvini ta'minlash;

-tarbiyalanuvchilarning faolligi va ta'lim jarayonining avtonomligini oshirish;

- ta'lim oluvchilarning individual-amaliy va jamoaviy ishlarini birga qo'shib olib borish;

-o'quv jarayonini zamonaviy texnik vositalar hamda ko'plab texmoduslar yordamida jadallashtirish;

-ta'limni tabaqalashtirish va o'quv fanlarini kompleks-kompyuter dasturlarining eng yangi loyihalarida birlashtirish. [8]

Yangi o'quv muhitga moslashishda quyidagi qiyinchiliklarga duch kelinadi:

➤ Eski qadriyatlar tizimiga amal qilish;

➤ Assimilyatsiya;

➤ Yangi turar-joy sharoitlariga moslashish;

➤ Yangi kursdoshlari bilan muloqot;

➤ O'qituvchi shaxsi;

➤ Tabiiy sharoit va boshqalar. [9]

Moslashish talabalarga nafaqat yangi sharoitlarga ko'nikishni, balki xatti-harakatlarning yangi shakllari va yangi ijtimoiy rollarni aniqlash imkonini beradi. Ushbu jarayon tufayli shaxsning yangi muhitda eng yaxshi faoliyati uchun sharoitlar yaratilmoqda. Agar moslashuv ro'y bermasa, talabada mavzuni o'zlashtirishda qiyinchiliklarga duch kelish hollari ham yuz beradi. Universitetda talabalarni moslashtirish masalasi haligacha dolzarb bo'lib qolmoqda.

Talabalarining oliy ta'lim jarayoniga moslashishi ijtimoiy, psixologik, pedagogik va boshqa jihatlarni qamrab oluvchi hodisadir.

Shaxsni shakllantirishning eng muhim sohalariga asoslanib, birinchi kurs talabalarining moslashuv jarayonining asosiy mazmunini quyidagicha aniqlash mumkin:

- yangi ta'lim standartlarini, ta'lim jarayonidagi qoidalarni o'zlashtirish

- talabalarda kasbga tayyorgarlik, kasb layoqatini o'qishning dastlabki yillaridan shakllantirishga e'tibor qaratishga doir chora-tadbirlarni qo'llash;

- ilmiy faoliyatning yangi soha va turlariga o'qitish;

- talabalar turar joyidagi yangi yashash sharoitiga moslashish va boshqalar.

Tadqiqotdan xulosa qilib shuni aytish mukinki, quyida keltiriladigan choratadbirlar talaba yoshlardagi o'quv muhitiga moslashish jarayonini yengillashtiradi:

- Talabalarni yangi o'quv muhitiga moslashtirish uchun pedagoglar tomonidan alohida chora-tadbirlar qo'llash lozim;

- O'quv yilining dastlabki kunlaridanoq OTM amaliy psixologi tomonidan yangi kelgan talabaning o'quv motivlarini aniqlashga qaratilgan so'rovnomalar o'tkazishilishi kerak, shu orqali talabani keyingi o'quv faoliyatidagi samaradorligini ta'minlash mumkin;

- Talaba uchun yangi bo'lgan o'quv muassasa haqida unga to'liq ma'lumot berish, ya'ni, oldindagi hodisalarga nisbatan ustanovka hosil qilish lozim.

REFERENCES

1. Nishanova Z.T., Alimova G.K. Psixologik xizmat.Psixokorreksiya.T.:—Ijod press

- nashriyoti. 2019 yil. 512 bet
2. Повалева М.А. Невербальные средства общения. / М.А. Повалева, О. А Рутер. - Ростов н/Д: Феникс. 2004.
 3. Реан А. А., Баранов А. А. Факторы стрессоустойчивости учителей // Вопросы психологии. — 1997. — № 1. — 45-54.
 4. Всеволодова Н.А. Психологическая адаптация учащихся старших классов к обучению в профильном лицее // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Психологические науки. 2009. № 2. с. 185-190
 5. Бабахан Ю.С. Неспецифическая оперативность и измерение способности к неалгоритмизированному использованию знания // Новые исследования в психологии и возрастной физиологии. - 1972. - № 2.
 6. Dubovitskaya T.D. Diagnosis of the level of vocational student. Journal of Psychological Science and Education, vol. 2, 2004, pp. 67-71
 7. Фромм Э. Революционный характер В книге «Бегство от свободы», стр. 217—231. 2016. [ISBN 978-91-983073-5-1](#)
 8. Коровина И.В. Научное обоснование организационного обеспечения профилактики заболевания у студентов на уровне муниципальной поликлиники. // Автореф. дис. канд. мед. наук. М., - 2005.-С.75.
 9. Shofqorov, A. M. (2020). Interfaol usullarning ahamiyati. Science and Education, 1(Special Issue 2)
 10. Maxmudov, Q. Sh., Sanakulov, Z. I., Shayxislomov, N. Z., & Qarshieva, D. E. (2020). Pedagogik ta'limda "Klaster". Science and Education, 1(7), 587- 593.